

DESNIČINA PRIČA O PRIČI

Mihajlo Pantić

“U umjetničkom djelu svaka rečenica mora biti umjetnička.”
 Vladan Desnica, *Zapisi o umjetnosti*

Sažetak: U tekstu se raspravlja o tome kako je sam Vladan Desnica video osnovni vid svoje pripovedačke umjetnosti, pripovetku/novelu. Nizom ilustrativnih iskaza uspostavlja se moguća autopoetička projekcija te književne vrste u kojoj se, naporedo sa romanima, Vladan Desnica u potpunosti umetnički ostvario. Kada je, pak, reč o latentnoj ideologičnosti njegovih fikcionalnih ili nefikcionalnih tekstova, ona se mahom tumači u poetičkom ključu, pokušajem da se pojam ideologije shvati na fleksibilniji način, kao skup odgovarajućih stvaralačkih uverenja ili konstanti.

Ključne reči: Vladan Desnica, pripovetka/novela, (auto)poetika, implicitna i eksplicitna poetika, pripovedanje

Kratko rečeno, *in medias res*, nije mi blizak govor o ideologiji književnosti, blizak mi je Vladan Desnica, koliko iz estetskih toliko i ličnih razloga (on je, za mene, pisac-etalon modernističkog pripovedanja i poetičke samosvesti). Ali, da ne bi bilo kako izbegavam odgovor na osnovno pitanje skupa, u kakvoj vezi stoji Desničina književnost prema ideologiji i koliko je ona sama ideologična, odmah ću odgovoriti da mi se u datom slučaju upotrebljivim čine pojmovi ili sintagme *niskog nivoa ideološkog angažmana*, *svesne distance* pa i *eskapizma* s obzirom na doba u kojem je Vladan Desnica pisao i objavljivao svoja najznačajnija dela. A kada je Desnica polemičan, on je pre svega estetski polemičan, što ne znači da ta polemičnost nema i svoj manje ili više skriven ideološki kontekst ili ključ.

U Desničinom opusu evidentan je pre svega govor o pitanjima književnosti kao takve, manjak ideoloških proklamacija od ove ili one vrste, i sasvim kolokvijalno rečeno, “držanje po strani”. Što ne osporava mogućnost da se delo Vladana Desnice može čitati i u specifičnom ideološkom ključu, makar uvažavajući osnovne (ideološke) odlike epohe u kojoj je on stvarao i, ne na poslednjem mestu, elementarnu činjenicu da zapravo i nema umetnosti koja nije makar i latentno ideologična. Samo je pitanje tumačenja i interpretacije kako konceptualizovati tu činjenicu, kako se odrediti spram pitanja ideologije u književnosti, jer ideologija ipak nije suština umetnosti. Drukčije rečeno, kad god govorim o ideologičnosti umetničkog dela, imam osećaj da propuštam da govorim o nečemu što je za umetnost važnije, recimo egzistencija kao takva.

Tu početnu dilemu pokušaću da prevaziđem možda isuviše smelim pokušajem da neka-ko povežem pojmove ideologije i poetike, što je, velim, više nego problematično, naročito

ukoliko pod pojmom ideologije uzimam njegovo starije značenje koje se odnosi na iskrivljenju, i pri tom apodiktičnu svest. Ideologija je svakako pojam upotrebljiv u istorijski, sociološki ili politički usmerenim tumačenjima književnosti, a ponajmanje je operativna upravo u poetičkom ključu. No, ukoliko taj pojam shvatimo u njegovom novijem, modernijem značenju, kao skup određenih stavova i sudova, nazvaću ih *ideologemama*, koje nužno ne moraju biti iskrivljene, ta slabašna relacionala veza između poetike i ideologije ipak se čini koliko-toliko održivom.

Upravo me povodom dela Vladana Desnice, modernističkog pisca prvog reda, koji pri tom ima jasnu svest o podlozi tradicije iz koje izrasta, tako što je delom sledi, delom negira, a delom koriguje, zanima ta najtanja mogućnost da razvidim nešto što bih u operativnom smislu nazvao *ideologijom priče*, a samog pisca svojevrsnim *ideologom priče i pripovedanja*. S tim što pojam ideologije uzimam upravo u smislu skupa odgovarajućih *ideologema*, dakle, ne na način kojem je odavno istekao rok upotrebe, već fleksibilnije, kao mapu ideja oko kojih i iz kojih nastaje neko književno delo, recimo Desničina priča. Naravno da neću propustiti da primetim kako je u tom razlikovanju starog i novog shvatanja pojma ideologije i ideologičnosti, pretekao jedan momenat koji ih povezuje, a to je potencijalna opasnost od isključivosti: svako ko misli ideologično nužno teži prevlasti "istine" svoga mišljenja.

Možda je takav moj odnos prema zadatoj temi ipak i pre svega pitanje mojih interpretativnih predispozicija, koje bih za ovu priliku mogao nazvati stalnim bekstvom od ideologije. Taj pojam je, naime, niskofrekventan u mom shvatanju književnosti i pisanju o njoj. Što nipošto nije znak da sanjam neku čistu, aseptičnu književnost, kao izolovanu umetnost koja stoji izvan sveta, slobodna od svega pa i od sebe same, nego pokušaj da ukažem, upravo na primeru Vladana Desnice, na to da je estetski, etički, saznajni i emotivni aspekt književnosti, kao tradicijom uspostavljene reprezentativne simboličke forme kulture važniji od njene ideološke dimenzije. To opet ne znači da želim da do kraja relativizujem važnost preispitivanja teme odnosa ideologije vlasti i ideologičnosti teksta, što bi bio izraz hermeneutičkog slepila, hotimičnog neprimećivanja očiglednosti, budući da nas, naprosto, minulo i nataloženo negativno i traumatično istorijsko iskustvo upozorava da je važnost i reprezentativnost književnosti u minulim vremenima često i prečesto objašnjavana i argumentovana upravo njenom ideologičnošću ili barem vezom sa ideologijom, svejedno da li ona sledi ili afimiše neku ideologiju ili stoji kritički postavljena naspram nje. Na kraju krajeva, u našem nastojanju da se bavimo upravo ovom temom prepoznajem jednu skrivenu želju – a želje, kaže psihoanaliza, teže da se ostvare – rečju, da govorom o odnosu ideologije i književnosti donekle obnovimo važnost same književnosti, jer je najotvorenije i najakutnije pitanje našeg doba, ovih godina koje upravo živimo, koliko je sama književnost očuvala nekadašnji značaj reprezentativne simboličke forme, značaj definisan i uspostavljen tradicijom, svakako zbog toga što svi vidimo kako u delima koja danas nastaju sa estetskim pretenzijama naglo opada nivo ideologičnosti. Jednostavno rečeno, književnost više nije društveno važna onako i onoliko koliko je to bila pre dvadeset ili trideset godina, a naročito ne u doba kada je pisao Vladan Desnica.

Posle ovakvog, neophodnog uvoda, vreme je da pređem na ono što me poziva u tumačenje, a to je, na prvom mestu, Desničina priča o priči. Pojmovi autorske poetike i ideologije kod njega, kao, uostalom, i kod svakog drugog pisca, stoje u nekoj vezi, posebno onda kada pod njima podrazumevamo odgovarajući, korelativni idejni sklop, bolje reći sistem pojmovno i logički konsekvantno usklađenog mišljenja, čiji se delovi nalaze u autoreglativnom, međusobno uslovljavajućem i objašnjavajućem odnosu. Ali, iako u nekakvoj vezi,

ti pojmovi nisu ni istovrsni ni sinonimni, jer autorska poetika podazumeva individualnu perspektivu i naglašen konstruktivni aspekt uspostavljanja stvaralačkog sistema, koji ne pretenduje na opštost nego, naprotiv, na posebnost (ono što važi za jednog pisca ne mora nužno važiti za drugog), dok u ideologiji funkcioniše obrnuti princip. U njoj, naime, postoji ili oglašena ili latentna težnja ka opštijem važenju i širokoj prihvaćenosti, i, stoga, stalna, negativno osenčena opasnost od kvara, od apsolutizacije, od isključivosti. Ideologija lako i brzo ukida alteritet, Drugost, poriče mogućnost drukčijeg mišljenja.

O autorskoj poetici može se, otuda, govoriti kao o personalizovanoj ideologiji tek uslovno, i to vrlo uslovno, više u ilustrativnom smislu, kada, recimo, želimo posebno da naglasimo izvedenost i snagu nekog ili nečijeg mišljenja, stava ili opredeljenja. Poetika je, nesporno, mekan, relativizujući pojam, dok pojam ideologije indicira određenu jakost i čvrstinu, pa kad na primer kažemo stvaralačka ideologija Tomasa Mana, Miroslava Krleže ili Miloša Crnjanskog, mi pre svega mislimo na istaknutost, na izrazitost, pa sledstveno tome i na vrednost njihovih idejnih konstrukcija, a manje na ono što bi bilo podvrgnuto radikalnom osporavanju i kritici, mada bi moglo i tako.

Govoriti, pak, o ideologiji i ideološnosti poetičkog sistema Vladana Desnice, a on je taj sistem i te kako ubedljivo uspostavio i u eksplicitnom i u implicitnom vidu, katkad stoljenim do potpunog ukidanja granica i razlika, znači, paradoksalno, govoriti o ideologiji prefinjenosti, o ideologiji artizma, o ideologiji nijanse, što je zaista jedva moguće, i zato je, baš zato, čini se, izazovnije i podsticajnije.

Narativizacija poetičkog znanja jedna je od diferencijalnih karakteristika modernističkog pripovedanja u srpskoj i hrvatskoj književnosti 20. veka. Svest o priči i pričanju u modernizmu ne postoji samo na programskom nivou, u formi apriornih stavova ili pretpostavljenih težnji koje treba realizovati u fikcionalnom pripovednom tekstu, već se ta svest integriše u narativni proces, postaje njegov legitimni deo, a često se izdvaja i kao subdominantni ili predominantni sloj. Ukratko, u modernistički formatiranoj priči često se i srazmerno obilno pripoveda o samom pripovedanju, o priči kao takvoj, sama priča postaje tema i predmet priče. Autoreferencijalnost koja u ranijim književnim epohama i poetičkim formacijama biva uočena kao sporadična, incidentalna, parodična ili anticipativna pojava postaje ključni regulator pripovednog imaginativnog toka. Opisana osobina se s razlogom i dobrim empirijskim pokrićem ponajpre vezuje za roman, pri čemu se *Proljeća Ivana Galeba* Vladana Desnice izdvajaju kao reprezentativni primer *par excellence*, dok se priča i pripovetka/novela po inerciji i dalje smatraju primarnom ili organskom formom, što na osnovu pomnijeg analitičkog uvida može i mora biti relativizovano, a u izrazitim slučajevima i osporeno. U ovom tekstu, a na primeru priča i pripovedaka iz knjiga *Olupine na suncu*, *Proljeće u Badrovcu*, *Tu, odmah pored nas* i *Fratar sa zelenom bradom*, uz naporedno praeenje Desničnih eksplicitnih poetičkih stavova iznetih u tekstovima posthumno objavljenih esejističko-polemično-razgovornih kolekcija *Eseji, članci, pogledi*, *Progutane polemike* i *Djelo nastaje dalje od pisaceg stola* uspostavlja se okvir za razmatranje i razumevanje Desničinog pristupa priči i onim poetičkim pitanjima koja se neposredno ili posredno vezuju za genezu, smisao i telos te bazične književne forme.

Knjigu priča *Tu, odmah pored nas*, indikativnu u poetičkom smislu i zbog podnaslova "priče o proljeću, ljubavi i smrti" koji će dobiti svoju novu varijantu u podnaslovu romana *Proljeća Ivana Galeba* ("igre proljeća i smrti"), što svedoči o kontinualnosti i kompaktnosti Desničnih opsesivnih pripovednih perspektiva i tema, pisac će završiti zanimljivom, poetički signifikantnom napomenom. U njoj se jasno vidi piščevo razlikovanje dvaju tipova

priča (regionalnog i neregionalnog) i davanja prioriteta tom drugom, što otvara mogućnost jednog aksiološkog kometarara. Mada, naime, daje prednost pričama modernije fature, Vladan Desnica je, po mom sudu, uspješniji kao pisac regionalnih priča (po čemu bi u poetičkom smislu mogao biti potomak i nastavljač Sime Matavulja), dok priče modernističke fature zapravo piše kao fragmente svog budućeg kongenijalnog romana. O tome više no ubedljivo svedoči činjenica da je niz takvih, prethodno objavljenih priča pisac inkorporirao u tekst romana *Proljeća Ivana Galeba*.

Piše Desnica: "I u ovoj zbirci, kao i u *Olupinama na suncu*, pojavljuju se uporedo, izmiješane i neodijeljene, proze koje zapravo potječu iz dva različita kruga i koje, idealno, sačinjavaju dvije posebne knjige: one iz još nezavršenog ciklusa pretežno regionalnog vida (ili bar privida), i one druge, općenitijeg, sasvim neregionalnog karaktera (koje, uzgred rečeno, bez obzira na valutacije, angažiraju autorovo dublje interesovanje i predstavljaju njegovu preču preokupaciju). Namjera mi je da, kad se za to pruži praktična mogućnost, i vanjski razlučim ta dva kruga, pa da svaki od njih objavim u posebnoj svesci".¹

U poznatom pismu Aleksandru Tišmi, koje prati objavljivanje pomenute knjige, Vladan Desnica daje lapidarnu, efektanu definiciju svog shvatanja pripovedne forme: "Prigovori da neka pripovijetka nije *pripovijetka u pravom smislu riječi* nego zabilješka, nekoliko stranica istrgnutih iz dnevnika, itd., itd., čini mi se neozbiljna i prilično djetinjasta. Napis koji počinje 'Dragi Ivane' a završava 'Tvoj Petar', ili niz bajagi zabilježaka pod datumima može da bude savršeno dobra novela, prava novela, novela u pravom smislu riječi. Vid pisma, vid nevezanog pisanja jednog doživljaja ili 'zapamćenja', vid dnevnika – i opet su samo forme – dozvoljene i potpuno legitimne *forme* – pripovijetke; dakle opet stvar tehnike, koja se ima suditi jedino po svrsishodnosti izbora upravo te forme i upravo te tehnike".²

O svom shvatanju vrednosne hijerarhizacije književnih vrsta, braneći pripovetku/novelu od prigovora koji tu formu stavljaju ispod romana, dajući joj čak izvesnu prednost, Desnica piše u malom eseju "O književnom rodu novele", čitanom na radiju u leto 1958. godine: "Bila bi dakle priprosta predrasuda smatrati rod novele 'manjim' ili 'nižim' esetskim stepenom. On se čak ne može smatrati ni 'lakšim'. Jer, ako ne zahtijeva dulji dah i sposobnost za veći obuhvat i razgranatiju misao, on, s druge strane, iziskuje veću rigoroznost forme i precizniji osjećaj za proporcije, i nameće strože kompozicione okvire i smišljeniju ekonomiju izraza. Baš naprotiv, pripovijetka je u izvjesnom pogledu najteži, najdelikatniji književni oblik, oblik koji zahtijeva majstorstvo. Znamo da u muzici širi izvođački sastav i veća muzička forma ne znače uvijek i nužno viši umjetnički stepen i veću umjetničku mjeru, pa tako npr. gudački kvartet predstavlja u nekom smislu sam vrhunac. Nešto slično moglo bi da se kaže i za područje umjetničke proze: kako sam već jednom prilikom rekao, novela je u pripovjedačkoj prozi ono što je u muzici gudački kvartet".³

A o važnosti harmonizacije delova književnog teksta, što nas vodi zaključku o uticaju i delovanju *estetike sklada*, a potom i o specifičnom poimanju fikcionalnog teksta kao savršeno usklađene jezičke celine, uključujući posebno pripovetku/novelu, Vladan Desnica će govoriti u takođe poznatom razgovoru sa Jevtom Milovićem: "Naime, znate, salije se nekako djelo pa se onda svaka pojedina tačka, svako pojedino poglavlje, svaka stranica proraduje iznova i uzima se nekako u razmatranje, u rad, pod lupu, znate, kao

¹ Vladan DESNICA, *Tu, odmah pored nas*, Novi Sad 1956., 201.

² "Pismo Vladana Desnice Aleksandru Tišmi", Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, (prir. Jovan Radulović), Beograd 2001., 159.

³ Vladan DESNICA, "O književnom rodu novele", ISTI, *Eseji, članci, pogledi*, Beograd 1993., 135.-136.

da je centralno, najvažnije mjesto u čitavoj knjizi pa za njom dolazi drugo, pa treće, tako da je svaka stranica bila jedanput u položaju te najvažnije, te glavne stranice, kako bih rekao, pa je tako sa zdušnošću, i minucioznošću, i prilježnošću rađena... Tako isto u knjizi našoj, čak i u našoj noveli, svaki pasus, svaki period, svaki onaj koji je manje važan, i on je nekada bio u tom položaju najvažnije, najosvjetljenije tačke na koju smo legli svim marom i svom dušom”.⁴

Posebno poglavlje Desničine priče o priči su poetičke eksplikacije u fikcionalnom polju, u samom tekstu pripovetke/novele. Najindikativniji je tu primer malog esejističkog “upada” u inače sasvim realistički tok antologijske pripovetke “Proljeće u Badrovcu”, koju pripoveda čas pripovedač-opisivač, čas pripovedač-kammerman, a čas pripovedač-komentator. Odjednom, pošto upoznamo protagoniste priče, i pošto se radnja primakne kraju, tekst iznenađujuće menja svoj osnovni ključ i intonaciju, jer sledi komentar sa nedvosmislenom poetičkom težinom: “Literatura!... Banalna kmezava tema, tipična tema pseudosocijalne literature – opomenem sam sebe. – One literature koja hoće da impresionira kakvom sitnom nedaćom pojedinca, naduvavajući je do neke vajne patetike i pridavajući joj monstruozne, apokaliptične razmjere, i neku višu, simbolički uopćenu značajnost! Ili one druge, lirskije nastrojene literature, koja dugo i dugo gnjeca među prstima neki mali bolni ljudski momenat dok ga sasvim ne umeri, kao dugo meren grumen voska, do neke raskecane, ljepljive ganutljivosti!... Ali, ovdje, u pleneru, ta mala praktična nevoljica tih mučaljivih, baš nimalo patetičnih, spečenih ljudi, izvađena iz literature i vraćena opet u život gdje joj je mjesto, i povezana s drugim, isto tako banalnim, svakidašnjim, neznačajnim realnostima života – s našim izletom, s mojom mrljom na balonmantilu, s proljećem, s Pristerovim obrvama – zadobivala je opet svoju realnost i svoje tlo pod nogama: jedna od onih sitnih, najobičnijih, nimalo iznimnih, uvijek istih a sveđ novih stvari koje dišu svojim malim zbiljskim životom i koje, baš po tome, imaju svoju vječnost, jednako kao i one druge, veće i presudnije stvari, jednako kao kruh, kao ljubav, kao smrt...”⁵

Slične eksplikacije rasejane su uzduž i popreko Desničinovog esejističkog i pripovedačkog/novelističkog opusa, i osnažuju uverenje o artistskoj dovršenosti njegovog dela. Ovde navodim još dva, u ilustrativne svrhe.

U priči “Balkon” postoji završni komenatar, pripovedačevo odmicanje, objektivizacija opisane situacije: “Taj podatak, ta informacija, nadodaje se priči tek onako, kao neki postskriptum. Kao nešto što za samu priču nije ni od kakve važnosti.”⁶ A u “Priči o fratru sa zelenom bradom” pripovedač se pomalo ironično poigrava se konvencionalnim tokom elementarne, linearne naracije: “To je sasvim jednostavna priča.” (...) Ali nemojmo se udaljivati od predmeta. Ne gubimo logičku nit naše pripovijesti.”⁷

Navedenim i komentarisanim fragmentima Vladan Desnica nedvosmisleno potvrđuje visoku poetičku samosvest i punu pripovedačku kompetentnost nesvakidašnjeg, autorski prepoznatljivog tipa. Tako se sklapa i ram za sliku priče o priči jednog od najznačajnijih modernističkih pripovedača srpske i hrvatske književnosti 20. veka.

⁴ “Razgovor sa Vladanom Desnicom o umetničkom stvaranju”, dr Jevto M. Milović, Vladan DESNICA, *Djelo nastaje dalje od pisaćeg stola*, (priir. Jovan Radulović), Beograd 2005., 112.

⁵ Vladan DESNICA, *Proljeće u Badrovcu*, Beograd 1955., 123.-124.

⁶ Vladan DESNICA, *Tu, odmah pored nas*, Novi Sad 1956., 80.

⁷ Vladan DESNICA, *Fratr sa zelenom bradom*, Zagreb 1959., 6.

Rezime

Narativizacija poetičkog znanja jedna je od diferencijalnih karakteristika modernističkog pripovedanja u srpskoj i hrvatskoj književnosti 20. veka. Svest o priči i pričanju u modernizmu ne postoji samo na programskom nivou, u formi apriornih stavova ili pretpostavljenih težnji koje treba realizovati u fikcionalnom pripovednom tekstu, već se ta svjest integriše u narativni proces, postaje njegov legitimni deo, a često se izdvaja i kao subdominantni ili predominantni sloj. Ukratko, u modernistički formatiranoj priči često se i srazmerno obilno pripoveda o samom pripovedanju, o priči kao takvoj, sama priča postaje tema i predmet priče. Autoreferencijalnost koja u ranijim književnim epohama i poetičkim formacijama biva uočena kao sporadična, incidentalna, parodična ili anticipativna pojava postaje ključni regulator pripovednog imaginativnog toka. Opisana osobina se s razlogom i dobrim empirijskim pokrićem ponajpre vezuje za roman, pri čemu se *Proljeća Ivana Galeba* Vladana Desnice izdvajaju kao primer *par excellence*, dok se priča i pripovetka po inerciji i dalje smatraju primarnom ili organskom formom, što na osnovu pomnijeg analitičkog uvida može i mora biti relativizovano, a u izrazitim slučajevima i sasvim osporeno. U tekstu "Desničina priča o priči", a na primeru priča i pripovedaka iz knjiga *O lupine na suncu*, *Proljeće u Badrovcu*, *Tu, odmah pored nas* i *Fratar sa zelenom bradom*, uz naporedo praćenje Desničnih eksplicitnih poetičkih stavova iznetih u tekstovima posthumno objavljenih esejističko-polemično-razgovornih kolekcija *Eseji, članci, pogledi*, *Progutane polemike* i *Djelo nastaje dalje od pisaćeg stola* uspostavlja se okvir za razmatranje i razumevanje Desničinog pristupa priči i onim poetičkim pitanjima koja se neposredno ili posredno vezuju za genezu, smisao i telos te bazične književne forme.

DESNICAS ERZÄHLEN ÜBER ERZÄHLUNG

Zusammenfassung: Der Artikel beschreibt, wie Vladan Desnica selber die Grundform seiner Erzählkunst, d. h. Erzählung/Kurzgeschichte, betrachtete. Anhand einer Reihe illustrativer Beispiele entwickelt sich eine mögliche autopoetische Projektion der Literaturgattung, in der sich Vladan Desnica, parallel zum Roman, im künstlerischen Sinne völlig verwirklichte. Ist jedoch die Rede vom latenten ideologischen Charakter seiner fiktionalen oder nicht fiktionalen Texte, wird er vor allem aus poetischer Sicht interpretiert, mit dem Versuch, den Begriff "Ideologie" auf flexiblere Weise beziehungsweise als eine Reihe von entsprechenden kreativen Überzeugungen oder Konstanten zu verstehen.

Schlüsselwörter: Vladan Desnica, Kurzgeschichte / Erzählung, (Auto)poetik, implizite und explizite Poetik, Erzählen

Literatura

Vladan DESNICA, *Djelo nastaje dalje od pisaćeg stola*, (prir. Jovan Radulović), Beograd 2005.

Vladan DESNICA, *Eseji, članci, pogledi*, Beograd 1993.

Vladan DESNICA, *Fratar sa zelenom bradom*, Zagreb 1959.

Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, (prir. Jovan Radulović), Beograd 2001.

Vladan DESNICA, *Proljeće u Badrovcu*, Beograd 1955.

Vladan DESNICA, *Tu, odmah pored nas*, Novi Sad 1956.